De Levende Natuur 73 (2):32-36 (1970)

Notities over het geslacht Spiranthes in Nederland

PAUL DE MEY.

Enige botanische excursies, die ik in de loop van 1969 op Goeree heb gehouden, brachten mij tot een beknopte bespreking van het geslacht *Spiranthes* Rich. in Nederland. Goeree, dat botanisch zeer interessant is, is o.a. het onderwerp geweest van uitvoerige studies van Weevers (N.K.A. 1920, 1940). Van het noordelijker gelegen Voorne verschilt het floristisch bv. door het voorkomen van *Rubus ulmifolius,* een op Goeree algemene braam, Ruwe klaver *(Trifolium scabrum)* en de Herfstschroeforchis (*Spiranthes spiralis).* Al deze soorten hebben Goeree als noordelijkste voorpost.

Het complex der Westduinen op Goeree nu vormt het uitgangspunt van dit artikel. Dit enigszins golvend landschap maakt de indruk van een oud binnenduin. Smalle slenken wisselen af met lage duintjes en het wat hobbelig geheel is er de oorzaak van dat de Westduinen bij de plaatselijke bevolking bekend staan als de Hobbelwei. Hoewel de Hobbelwei waarschijnlijk van eolische oorsprong is (zandafzetting door de wind op het lage land, in het begin onzer jaartelling), maken ze geheel de indruk van oude zure duintjes, hetgeen tot uitdrukking komt door het voorkomen van soorten als Tandjesgras (*Sieglingia decumbens*), Zandblauwtje (*Jasione montana*), hier en daar een enkel polletje Struikhei (*Calluna vulgaris*) en Veldgentiaan (*Gentiana campestris* ssp. *baltica).* De grootste floristische bijzonderheid hier is ongetwijfeld de Herfstschroeforchis (fig. 1), die ik verder *Spiranthes* zal noemen, hetgeen wat gemakkelijker leest dan onze Nederlandse combinatie van lettergrepen.

De familie der orchideeën telt over de gehele wereld ruim 20.000 soorten, waarvan Schlechter (Notizbl. bot. Gart. Berlin, 9, 567, 1926) ongeveer 35 soorten tot het geslacht *Spiranthes* rekent, dat we vooral vertegenwoordigd vinden in Noord-Amerika tot in Canada. Voorts komen er soorten voor in Afrika, Azië en Australië, terwijl het geslacht ontbreekt in Zuid-Amerika. Europa tenslotte telt 3 soorten. Het hieronder volgende overzicht der in Nederland aangetroffen soorten — twee inheemse en twee uitheemse — zal, naar ik hoop, enigszins een beeld geven van hoe het eens was en thans is.

Spiranthes spiralis (fig. 2 en 3) is in Nederland altijd zeldzaam geweest. Het IVON-verspreidingskaartje uit 1937 (N.K.A. 47, 1937) vermeldt nog 17 uurhokken waarin de soort gevonden wordt. De vindplaatsen bevonden zich in Overijssel, Gelderland, Noordbrabant, Limburg en Zuidholland (Goeree), waar de plant werd gevonden op vochtige heidevelden, blauwgrasland, grazige hellingen en soms langs loofbos of in oude binnenduinen. Dat de plant steeds zeldzamer zou worden, lag voor de hand. De zoëven genoemde landschapstypen zijn bij ons de laatste jaren schrikbarend in aantal afgenomen. Hierbij komt nog het feit dat *Spiranthes* in Nederland uitermate kwetsbaar is, daar deze Midden- en Zuid-Europese soort bij ons de noordgrens van haar areaal bereikt. In Frankrijk bv. is de plant al dadelijk veel algemener. Hoe bijzonder de vindplaats op Goeree wel is, blijkt uit het feit dat *Spiranthes* nooit elders in de Nederlandse duinen werd aangetroffen. Op het Rijksherbarium te Leiden, waar ik al het in Nederland verzamelde materiaal heb doorgenomen, bevinden zich slechts exemplaren

De Levende Natuur 73 (2):32-36 (1970)

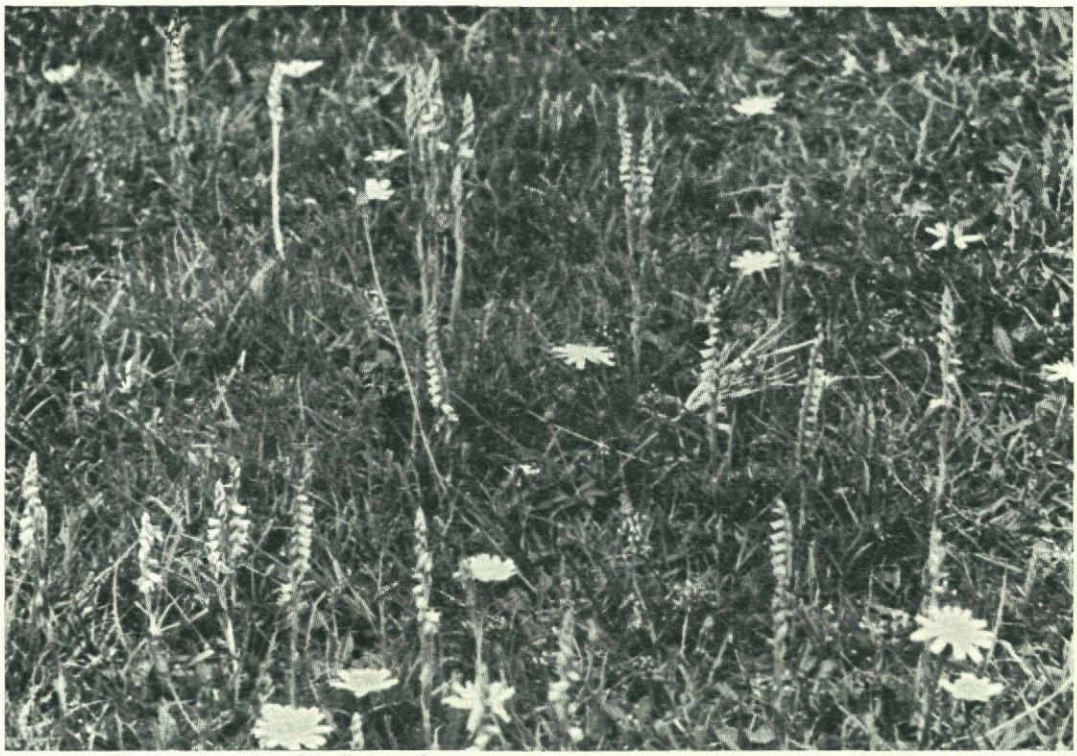

Fig. 1. *Herfstschroeforchis* Spiranthes spiralis *op de groeiplaats bij Ouddorp (Goeree), aug. 1967. Foto P. de Mey.*

van één vindplaats uit de duinen nl. van Goeree, verzameld door Prof. Weevers in 1920 en 1921. Wel noemt Kros (N.K.A. 1,4, p. 82, 1854) de soort voor „Ameland, ten Westen van de R.C.-Kerk te Nes", doch daar van deze vondst geen materiaal te Leiden aanwezig is, dient ze met voorzichtigheid te worden bekeken. Walrecht (D.L.N. 1963, p. 95) geeft de soort op als „destijds in de duinen bij Oranjezon op Walcheren, inmiddels verdwenen". Tenslotte vermeldt het IVON-kaartje uit 1937 een vindplaats in de buurt van Gouda. Van deze opgave kon ik de bron niet achterhalen. Van de laatste twee opgaven was evenmin als van Ameland in het Leids Herbarium materiaal te vinden. Vanzelfsprekend heeft de opgave van „Gouda" niets met de duinen te maken, maar het zou de tweede vindplaats in Zuid-Holland zijn geweest.

Hoe is het nu in 1969 met *Spiranthes spiralis* in Nederland gesteld? Niet zo best. Van de 17 vindplaatsen zijn er 15 verdwenen en thans vinden we de soort in ons land nog slechts op 2 plaatsen t.w. bij Ouddorp op Goeree en in het Krijtdistrict in Zuid-Limburg. Dat de vindplaats op Goeree zeer rijk genoemd mag worden, constateerde ik in augustus/september jl. Tijdens verscheidene excursies schatte ik het aantal bloeiende exemplaren op ongeveer 1000 stuks. Tevens telde ik vele bladrozetten waaruit het volgend jaar de nieuwe bloeistengels zullen verschijnen. Op de Limburgse vindplaats varieert het aantal jaarlijks (evenals op Goeree trouwens), maar zo rijk als bij Ouddorp zullen de planten er wel niet bloeien. Dat *Spiranthes* een zekere graad van betreding

De Levende Natuur 73 (2):32-36 (1970)

Fig. 2. *Herfstschroeforchis, bloeistengel. Ouddorp, aug. 1967. Foto P. de Mey.*

goed verdraagt, blijkt uit het feit (reeds eerder door anderen geconstateerd, o.a. Wartena D.L.N. 1962, p. 253), dat praktisch alle Ouddorpse exemplaren zich steeds bevonden op een zwakke westhelling, waar het vee (koeien en paarden) zich veel pleegt op te houden.

Bemesting schijnt ook geen probleem. Een exemplaar had zich tenminste door een oude koeievla heengeboord. Dit exemplaar was duidelijk langer dan de andere. Overigens is *Spiranthes spiralis* weinig variabel.

Tot zover de Herfstschroeforchis. Nog even: de Engelsen en de Canadezen noemen hun schroeforchissen Ladies' Tresses, hetgeen men zou kunnen vertalen met meisjesvlechten of pijpekrullen (vanwege de gedraaide bloeiaar), wat toch ook wel een aardige naam is.

Spiranthes aestivalis, de Zomerschroeforchis, waarvan het IVON-kaartje in 1937 nog 14 vindplaatsen telde, is thans wel uit ons land verdwenen. Ze kwam o.a. voor in zeggemoerassen, vochtige heiden en blauwgraslanden. Een duidelijke cultuurvlieder, die in ons land slechts bekend was van de grensstreek van oostelijk Noord-Brabant en Limburg (wellicht 1 vondst in Zuid-Limburg). Bij Eindhoven en Valkenswaard werd deze soort gevonden. Een rijke vindplaats moet ook gelegen hebben bij Weert en Stramproij, van welke vindplaatsen regelmatig materiaal werd verzameld. Ze moet hier zelfs nog vrij lang stand hebben gehouden, maar tenslotte heeft ze de ongelijke strijd tegen ontginning en nivellering verloren.

Spiranthes cf. *sinensis,* een subtropische or-

Fig. 3. *Herfstschroeforchis, groepje van drie planten. Ouddorp, aug. 1968. Foto P. de Mey.*

De Levende Natuur 73 (2):32-36 (1970)

Fig. 4. Spiranthes cernua. *Hortus „De Wolf" te Haren (Gr.) Foto Lab. v. Plantenoecologie (Haren).*

chidee, met witte bloemen, verschijnt vaak als „onkruid" in de kassen van orchideeënkwekers, waar ze groeit op het *Sphagnum* van epifytische orchideeën. Ze schijnt zich gemakkelijk te handhaven (C. Sipkes, D.L.N. okt. 1964). Betreft het hier wel *sinensis?* Deze „behoort" rose bloemen te hebben. Dat het een witbloeiende variëteit zou zijn, lijkt niet waarschijnlijk.

Spiranthes cernua (fig. 4 en 5), een Amerikaans-Canadese soort, dook enige jaren geleden spontaan op in de Hortus Botanicus „De Wolf" te Haren (Groningen). Zie hierover Dr. Ch. H. Andreas en Dr. B. O. van Zanten in Gorteria, jan. 1963.

Summary: The author gives a concise survey of the genus *Spiranthes* Rich. (Fam. Orchidaceae) in the Netherlands and discusses localities known in former days and at present. As a result of a.o. exploitation of the country, localities grew less. Moreover, the genus *Spiranthes* in Europe is limited to the warmer regions, i.e. Middle and Southern Europe and very rare in boreal areas. In the Netherlands *Spiranthes* is attaining to its northern boundary.

Spiranthes spiralis is indigenous. It was known from 17 localities in 1937. In 1969 only two were left, viz. one near Ouddorp (Prov. Zuid-Holland) and one near Wijlre (Prov. Limburg).

Spiranthes aestivalis was indigenous and known from 14 localities in 1937. In 1969 none was left.

Spiranthes cf. *sinensis* is not indigenous. This subtropical species is only found adventitiously between Sphagnum in glasshouses of orchid-growers. Maintaining easily.

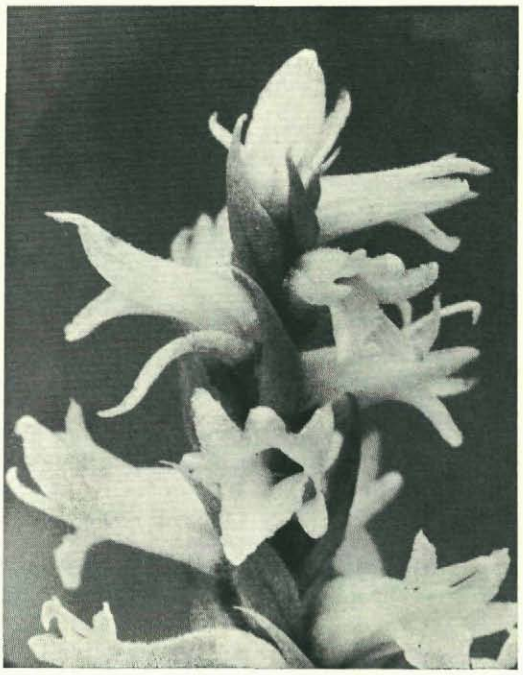

Fig. 5. Spiranthes cernua, *top van de bloeiwijze. Hortus „De Wolf" te Haren (Gr.) Foto Lab. v. Plantenoecologie (Haren).*

De Levende Natuur 73 (2):32-36 (1970)

Spiranthes cernua is not indigenous. It appeared spontaneously in the Hortus Botanicus „De Wolf", at Haren (Prov. Groningen), in 1963. Maintaining. This species is indigenous in N. America and Canada.

Attentie voor de Boomkikker!

R. LUIKEN.

In de jaren vijftig was de Boomkikker nog een vrij algemene en regelmatige verschijning in de omgeving van o.a. Hengelo (O.), Enschede, Lonneker, Oldenzaal, De Lutte en Losser. Hij kwam zelfs geregeld in gunstig gelegen, wat ruige tuinen in of aan de rand van de bebouwde kom. De laatste tien jaar is hij zowel in aantal als plaatsen van voorkomen onrustbarend achteruit gegaan. Uit de Twentse houtwallen — die zelf ook sterk gereduceerd en in kwantiteit en kwaliteit afgenomen zijn — is hij op een enkele uitzondering na geheel verdwenen. Dit geldt ook voor de tuinen, waar hij vroeger geregeld werd waargenomen. Zijn voorkomen is nu ongeveer beperkt tot enkele natuurterreinen en ook daar echt niet talrijk. Het sein staat voor hem op rood en er zal beslist „iets" moeten gebeuren om dit sympatieke en interessante kikkertje voor onze fauna te behouden. Maar wat? Dat is een moeilijke vraag, omdat we als het er op aankomt maar heel weinig weten over zijn preciese plaatsen van voorkomen, zijn levenswijze — hoe en waar hij overwintert —, zijn leefmilieu — waar moeten de houtwallen aan voldoen — en zijn broedplaatsen. Zeker is, dat hij een uitgesproken voorkeur heeft voor ruigten met bramen. Ook bijna overal, waar je zijn voorkomen in tijdschriften vermeld ziet, komen bramen in het verhaal voor. Dit kunnen zowel bramen op oude, ruige wallen zijn als vlaktes met bramen in een kaalkap. Uiteraard moet er ook „schoon" water in de naaste omgeving te vinden zijn. Dit kan zowel in de vorm van drinkkuilen voor het vee als in die van vennen, veensloten of vijvers zijn, als het water maar schoon is en er niet een te groot aantal predatoren van kikkerdril en -broed aanwezig is. Het aantal drinkkuilen voor het vee is de laatste jaren sterk teruggelopen, daar het vee „automatisch" gedrenkt wordt, en in de vijvers worden de laatste tijd veel siereenden en -vissen gehouden — mogelijke predatoren van het kikkerbroed.

Dit zijn zo een paar gedachten om u te activeren en we zien uw ervaringen en suggesties met belangstelling tegemoet. In ieder geval zal er begonnen moeten worden met een inventarisatie.

Nu we het hier over de Boomkikker in het bijzonder hebben gehad, lijkt het me nuttig te wijzen op een bepaald onrustbarend verschijnsel bij de kikkers en padden in het algemeen. Het zal u bekend zijn, dat de meeste kikker- en paddesoorten langs bepaalde, vaste trekwegen hun broedplaatsen opzoeken. Wanneer zo'n trekweg een verkeersweg kruist, vallen daar enorm veel slachtoffers onder de juist voor de voortplanting bestemde individuen, daar er nog geen „zebra's" voor kikkers en padden bestaan. Ze leveren ook een reëel gevaar op voor het verkeer en ook hier is voorkomen beter dan genezen. Zou het niet mogelijk zijn met betrekkelijk eenvoudige middelen